

ORNIS FENNICA

SUOMEN LINTUTIETEELLINEN YHDISTYS
ORNITOLOGISKA FÖRENINGEN I FINLAND
TOIMITUS REDAKTION: M. SOIKKELI, E. HAUKIOJA

VOL. 44 N:o 1

1967

Merikihun, *Stercorarius parasiticus*, värimuodoista Selkämeren saaristoissa

(*The colour phases of the Arctic Skua, Stercorarius parasiticus, in the archipelagoes of the Bothnian Sea, Gulf of Bothnia*)

PENTTI FORSTÉN ja ARVO TUOMINEN

Merikihu on tunnetusti laji, jonka höyhenpuvun väritys saattaa vaihdella samankin populaation sisällä melkoisesti. Kentällä pystytään vaalea värimuoto erottamaan tummasta yleensä varsin vaivattomasti. Sen sijaan kolmas tyyppi — välimuoto — muistuttaa useimmiten siksi paljon tummaa faasia, että väärinmäärittäyksiä pääsee syntymään. Merikihun värimuotojen määrittämisestä kentällä ks. PETERSON et al. (1962).

Englantilaisten tutkimusten (SOUTHERN 1943, WITHERBY et al. 1958, WILLIAMSON 1965) mukaan vaalea värimuoto on lajin levinneisyysalueen eteläosissa melko harvinainen (Fair Isle 16—25 % täysikasvuista vaaleita), mutta yleistyy pohjoiseen päin mentäessä, kun taas tumma muoto siellä häviää melkein kokonaan populaatioista (Alaska, Huippuvuoret noin 90 % vaaleita). — Suomen alueella pesivien merikihujen värimuodoista ei tiedetä kovinkaan paljon. Niukoista kirjallisuustiedoista (HORTLING 1921, SOUTHERN 1943, HILDÉN 1958, HILDÉN & LINKOLA 1962, HILDÉN 1964) käy kuitenkin sen verran

ilmi, että eri värimuotojen väliset jakautumissuhteet Suomessa noudattelevat ilmeisesti levinneisyysalueen eteläosissa havaittavia linjoja, ts. tummat (tai välimuodot) ovat vallitsevina.

Seuraavassa esityksessä selvitetään Selkämeren alueella pesivien merikihujen värimuotoja lähinnä kesällä 1966 tehtyjen havaintojen pohjalta. Vertauksen vuoksi tarkastellaan myös kevät- ja syysmuuton aikana havaittujen sekä pesimisaikana tavattujen kiertelevien merikihujen värimuotoja. Viimeksi mainitut havainnot on pääasiallisesti tehty Porin rannikolla vuodesta 1951 lähtien.

Havaintoalue ja menetelmät

Havaintoalueen eteläisin piste on Kustavin kunnan Porkankari (60°38'N ja 21°08'E) ja pohjoisin Björköbyn kunnan Valassaarten Långgrynnan (63°26.5'N ja 21°05'E). Tämä pohjois-eteläsuunnassa 311 km pituinen alue on jaettu jäljempänä mainittaviin osaluueisiin lähinnä sen perusteella, kuinka

tarkasti havainnointia on suoritettu. Esityksessä käytettävä nimistö on saatu Merenkulkuhallituksen merikartoista.

Yleensä on pyritty käymään uloiman vyöhykkeen kaikilla saarilla, mutta mikäli tämä ei ole ollut mahdollista sään tai merenkäynnin vuoksi, on ajettu niin läheltä saarta kuin turvallisuutta vaarantamatta on voitu tehdä ja tarkasteltu paikkaa riittävän kauan. Jäljempänä käytetään tästä nimitystä ohiajo. Tämä menetelmä ei kuitenkaan ole tarkkuudessa niin hyvä kuin ensin mainittu. Sisäsaaristosta on tarkastetut vain ne luodot, joissa kokemuksen perusteella on voitu olettaa merikihun pesivän. Lisäksi on, mikäli mahdollista, haastateltu kunkin paikkakunnan kalastajia. Yhtään uutta pesimäpaikkaa ei ole löytynyt tällä tavoin. Sen sijaan jo tunnettujen paikkojen historiaa on voitu selvittää joskus hyvinkin pitkälle menneisyyteen. Tutkimusalueen jako on seuraava:

Alue I:

Kustavin Porkankarista Pyhärannan kunnan Rihtniemeen (61°05'N). Länsirajana Kihti Kustavin alueella. Tutkittu 24.—28. 6. 1966. Saarikäyntejä 85, ohiajoja 45.

Alue II:

Pyhärannan Rihtniemen tasalta Vaasan läänin rajalle (61°57.5'N). Suurin osa tästä alueesta tarkastettiin jo kesällä 1965, 18.—29. 6. Saarikäyntejä fällöin 85, ohiajoja 5. — Kesällä 1966 aluetta laajennettiin sekä pohjois- että eteläpäästä, yhteensä n. 26 km pituudelta. Havainnointia suoritettu 17. 4.—20. 8., 47 vrk:n aikana. Saarikäyntejä 103, ohiajoja 60. Tämän perushavaintoalueen aineistoa on täydennetty Porin Lintutieteellisen Yhdistyksen jäsenten havainnoilla. Kevätmuuttoa koskevat tiedot on pääasiallisesti saatu Säpin Lintuaseman havaintokirjoista. Alue tunnetaan huomattavasti paremmin kuin alueet I ja III.

Alue III:

Lääninrajalta Korsnäsin kuntaan Moikipäähällarna-saarten eteläkärkeen (62°53.5'N). Tutkittu 30. 6.—2. 7. ja 6.—7. 7. 1966. Saarikäyntejä 44, ohiajoja 40. Tunnetaan yhtä tarkasti kuin alue I.

Alue IV:

Moikipäähällarna—Valassaarten Långgrynnan. Itärajana Raippaluodon selkä. Tutkittu 2.—6. 7. 1966. Saarikäyntejä 51, ohiajoja 25. Tunnetaan varsin huonosti. Otettu mukaan vain täydentämään edellisiä.

Pesivä kanta

Suuruus—MERIKALLIO (1958) ilmoittaa HILDÉNIN arvion perusteella Pohjanlahden rannikolla pesivän merikihukannan suuruudeksi n. 30 paria. Kyseisessä tutkimuksessa ei tarkemmin eritellä parien sijoittumista Pohjanlahden eri osiin. HILDÉNIN (1964) mukaan pesii Pohjanlahdella n. 40 merikihuparia. HILDÉN & LINKOLA (1962) esittävät seuraavat arviot: Selkämerellä ei parimäärä nouse paljonkaan yli kymmenen...); Merenkurkku yli 20 paria ja Perämeri 1 pari. — Kesällä 1966 tavattiin alueilla I, II ja III, jotka suurin piirtein vastannevat viimeksi mainitun teoksen Selkämerta, yhteensä 35 kihuparia. Vaillinaisesti tutkitulta alueelta IV (= Merenkurkku) löytyi 4 paria, joten koko tutkitun seudun kanta oli 39 paria. Ne jakautuivat osa-alueittain seuraavasti:

Alue I:

Yhteensä 19 paria. Kunnittain eriteltynä: Kustavi 6 p., Uudenkaupungin mlk 5 p. ja Pyhämaa 8 p. Näistä oli havaintoaikana 17 parilla munia tai poikasia. Jäljelle jäävät 2 paria käyttäytyivät tavalla, joka viittasi pesintään, mutta munia tai poikasia ei löydetty. Edellä käsiteltyjen lisäksi alueella saat- taat pesiä 1—2 paria.

Alue II:

Yhteensä 15 paria. Vuonna 1965 tutkitulla, hiukan lyhyemmällä alueella 13 paria. Kunnat (suluissa v. 1965 parimäärät): Rauman kaupunki 1 p. (ei tutkittu v. 1965), Eurajoki 1 p. (0 p.), Luvia 4 p. (4 p.), Porin mlk 1 p. (1 p.), Porin kaupunki 2 p. (2 p.), Ahlainen 2 p. (2 p.), Merikarvia 3 p. (3 p.). Näistä kaikilla munapesät; myöhemmin 3 pesää tuhoutui. Vuonna 1965 10 parilla poikasia; 3 parin pesä ilmeisesti tuhoutunut. Alueella voi pesiä edellisten lisäksi korkeintaan 1 pari.

Alue III:

Ainoastaan 1 pari, jolla 1 pull.+1 vesimuna, Närpiön kunnassa. Tämän lisäksi saattaa pesiä 1—2 paria.

Alue IV:

Yhteensä 4 paria. Kunnittain: Bergö 1 p., Maalahti 1 p., Björköby 2 p. Näistä 3 parilla poikasia; 1 pari ilmeisesti epäonnistunut pesinnässä. HILDÉN & LINKOLA (1962) arvioivat tällä alueella pesivän yli 20 paria.

Edellä esitettyjen havaintojen ja arvioitten perusteella voidaan Selkämeren nykyisen pesivän merikihukannan suuruuden olettaa olevan 35—40 paria. Tällöin ei siis aluetta IV ole luettu kuluksi Selkämereen.

Värimuodot — Värimuotojen jakautumista levinneisyysalueen eri osissa koskevista tutkimuksista (SOUTHERN 1943, WITHERBY et al. 1958, WILLIAMSON 1965) ei välimuotoja käsitellä ollenkaan. Kokemustemme perusteella ei niitten sekoittaminen vaaleisiin muotoihin ole mahdollista kuin äärimmäisen harvoissa tapauksissa. Sen sijaan tummiin muotoihin ne sekoittuvat varsin helposti. Käsittelemmekin kertynyttä aineistoa aluksi siten, että myös välimuodot ovat tummien sarakkeessa. Kaikkiaan on havaintoja 74 parista: 143 yksilön (97 %) värimuoto on voitu määrittää; jäljelle jäävät 5 yksilöä eivät ole olleet pesillään havainnoinnin tapahtuessa. Värimuodoista käytetään edempänä seuraavia lyhennyksiä: T=tumma, X=välimuoto ja V=vaalea.

Taulukko 1 (Table 1). Pesivän kannan jakaantuminen värimuotoihin.

	T+X	V	yksilöitä	pareja	
Alue II ennen 1965	37	5	42	22	
Alue II 1965	23	3	26	13	
Alueet I—IV 1966	72	3	75	39	
Yhteensä	132	11	143	74	
	%	92	8	100	—

Selkämeren merikihukanta, joka on ehkä noin $\frac{1}{4}$ koko maamme kannasta (vrt. MERIKALLIO 1958), edustaa edellä esitetyn mukaisesti aivan selvästi levinneisyysalueen eteläosissa tavattavaa tyyppiä. Vaaleitten värimuotojen osuus (8 %) koko määrästä on melkoisesti alhaisempi kuin Skotlannin saaristoissa (esim. Fair Isle 16—25 %). Lähinnä Norjan etelärannikon populaatioissa on vaalean faasin osuus (esim. Jaederen 4 %) yhtä alhainen kuin Selkämeren alueella (SOUTHERN 1943). Kaikki vaaleat yksilöt on tavattu alueella II. Alueelta I on ainakin 1 havainto vaaleasta faasista pesimäaikana (J. Virtanen suull. tied.). Mainittakoon lisäksi, että Kustavin kunnan alueella, Saaris-tomerin puolella (Harun), pesi kesällä 1966 pari, jonka toinen yksilö oli vaalea, toinen tumma (J. ja R. Tenovuo kirj. tied.).

Välimuotojen osuuden selvittäminen on jo huomattavasti vaikeampaa. Kuten edellä on jo pariinkin otteeseen mainittu sekoittuvat tähän ryhmään kuuluvat linnut tavattoman helposti tumman värimuodon yksilöihin. Tumman välimuodon erottaminen kentällä tumman faasin kaikkein vaaleimmista yksilöistä on useimmiten täysin mahdotonta. Alla olevassa taulukossa esitetyt luvut välimuotojen osalta edustavatkin tästä syystä vain kyseisen faasin toista äärimmäisyyttä, vaaleita välimuotoja.

Taulukko 2 (Table 2). Vaalean välimuodon osuus havaintoaineistossa.

	T	X	V	yht.	pareja	
Alue I	32	3	—	35	19	
Alue II v. 1965	21	2	3	26	13	
Alue II v. 1966	25	2	3	30	15	
Alue III	2	—	—	2	1	
Alue IV	8	—	—	8	4	
Yhteensä	88	7	6	101	52	
	%	87	7	6	100	—

Kyseisen taulukon tummat yksilöt (yhteensä 88 yksilöä) jakautuvat höyhenpukunsa tummuusasteen perusteella

seuraavasti (T = tumma faasi, T_x = ei ole voitu määrittää onko kyseessä vaalea tumma muoto vaiko tumma välimuoto, kymmenen yksilön tummuusastetta ei ole tarkemmin voitu määrittää):

	yks.	%
T	72	92
T _x	6	8
	78	100

Yhteenvedona voidaan todeta, että tumman faasin osuus on vuosien 1965—66 havaintojen perusteella 87 % koko kannasta ja että ainakin 8 % tummuusasteeltaan tarkemmin määritetyistä yksilöistä oli tänä aikana sellaisia, että ne voidaan yhtä hyvin lukea kuuluviksi tummiin välimuotoihin. Viimeksi mainittua lukua täytyy kuitenkin pitää pelkästään suuntaa näyttävänä, koska se perustuu kenttähavaintoihin. Vain silloin, kun yksilö saadaan pyydystetyksi, voidaan kyseinen faasi määrittää riittävän tarkasti. — Vaaleitten, suhteellisen helposti tunnettavien, välimuotojen osuus on 7 %. Vaalean faasin osuus (6 %) jää tässä lyhytaikaisessa havaintosarjassa alhaisemmaksi kuin pitempään ajanjaksoon perustuvassa taulukossa I (8 %). Lopuksi mainittakoon, että alueelta II pyydystettiin kesällä 1966 5 pesivää yksilöä, jotka kaikki kuuluivat tummaan faasiin.

Pesimättömät linnut

Seuraavassa on käsitelty erikseen toisaalta selvällä muuttolennoilla havaitut kihut, toisaalta kiertelevinä alueella nähdyt, joista monet ilmeisesti ovat ainakin kevät- tai syysmuuton aikaan olleet vain tilapäisesti muuttolentonsa keskeyttäneitä.

Kevätmuutto (huhtikuun loppu — 5. 6.) — Ensimmäiset yksilöt tulevat alueelle II 7 vuoden havaintojen perusteella keskimäärin 3. 5. Varhaisin saapu-

mispäivä on 28. 4. ja myöhäisin 8. 5. Muutto on vilkkainta 14.—23. 5. välisenä aikana.

Taulukko 3 (Table 3). Muuttavien yksilöiden jakaantuminen värimuotoihin (tummat ja välimuodot käsitelty yhdessä; yks. = linnut, joitten värimuotoa ei ole määritelty). Havainnot alueelta II.

	T + X	V	yks.	yht.
huhtik.	—	—	—	—
1.—10. 5.	3	—	7	10
11.—20. 5.	2	17	12	31
21.—31. 5.	14	10	9	33
1.— 5. 6.	1	1	3	5
Yhteensä	20	28	31	79
%	26	35	39	100

Vaalean faasin osuus (35 %) on melkoisesti suurempi kevätmuuton aikana kuin pesivässä kannassa (8 %). Kyseessä ovat selvästikin alueen läpi muuttavat pohjoisempien populaatioiden (Jäämeren) yksilöt (ks. HILDÉN & LINKOLA 1962).

On mahdollista, että vaalea muoto on joissakin tapauksissa sekoittunut tunturikihuun (*Stercorarius longicaudus*), joka jossain määrin muuttaa keväällä Pohjanlahtea pitkin (TÖRNROOS 1956). Kyseistä lajia ei kuitenkaan toistaiseksi ole varmuudella tavattu kevätmuuton aikana Porin rannikolla.

Syysmuutto (26. 7.—syyskuu). Syysmuutto alkaa osittain jo heinäkuun loppupuolella. Muuton huippuajankohtaa on havaintojen niukkuuden vuoksi ollut mahdotonta määrittää. Viimeiset linnut on havaittu keskimäärin 31. 8. (7 havaintovuotta). Myöhäisin yksilö on tavattu 26. 9. 1957.

Selvästi muuttavista yksilöistä on ainostaan 4 havaintoa. Tästä syystä syysmuutto käsitellään kokonaisuudessaan kiertelevien lintujen yhteydessä. Mikäli jollakin karilla pesineet yksilöt ovat oleilleet pesimäpaikallaan 25. 7. jälkeen joko poikasineen tai ilman niitä, ei tällaisia havaintoja ole otettu mukaan. Kaikki havainnot ovat alueelta II.

Kiertelevät linnut — Pohjoisten populaatioiden yksilöt muuttavat alueen läpi vielä kesäkuun alkupäivinäkin. Pesimäaikaisiksi kierteleviksi linnuiksi onkin luettu vain 5. 6. jälkeen havaitut yksilöt. Tosiasiallisesti pesintä saattaa suotuisina keväänä alkaa jo n. 10. 5. — Jo heinäkuun viimeisellä kolmanneksella alkaa esim. Yyterissä näkyä kierteleviä emoja lentokykyisine poikasineen. Tästä syystä tähän ryhmään kuuluviksi on laskettu vain 25. 7. saakka tavatut kihut, vaikka jotkut yksilöt saattavat oleskella pesimäpaikoillaan pitkälle elokuuhun (värirengastettu ad.-lintu karillaan vielä 20. 8. 1966). Kaikkiaan on havaintoja 140 yksilöstä (114 havaintoa alueelta II, loput alueilta I, III ja IV).

Taulukko 4 (Table 4). Kiertelevien lintujen jakaantuminen värimuotoihin kevätmuuton, pesimäajan ja syysmuuton aikana.

	T+X	%	V	%	yks.	%	yht.	%
Kevätmuutto	59	32	41	23	82	45	182	100
Pesimäaika	81	58	25	18	34	24	140	100
Syysmuutto	38	45	16	19	31	36	85	100

Vaikka värimuotojen määritysprosentit vaihtelevatkin melkoisesti (55—76—64) ovat vaaleitten prosentuaaliset osuudet ainakin jossain määrin vertailukelpoisia. Vaalea faasi on nimittäin siksi erikoinen, että useimmat havainnoitsijat erityisen helposti merkitsevät sen värimuodon muistiin, kun taas tumma, edellistä yleisempi värimuoto, melko usein viedään kirjoihin pelkästään yksilönä. Tästä syystä ilmeisesti melkein kaikki yksilö-sarakkeessa olevat linnut ovat tummia.

Ilmeisesti osa pohjoisempien populaatioiden pesimättömistä linnuista kiertee alueella koko kesän ajan. Muulla tavoin ei vaalean faasin osuus pesimäaikana (18 %) liene selitettävissä. On myös yritetty selvittää pesimäaikana kiertelevien yksilöiden ikäsuhteita pyrstön pidentyneiden keskimmäisten sul-

kien perusteella, mutta vain 20 yksilön (14 % pesimäajan havainnoista) ikä on päästy määrittämään riittävän läheltä: näistä 7 yksilöä oli vanhoja ja 13 yksilöä nuoria. — Kevät- ja syysmuuton aikana on vaalean faasin osuus taulukon 4. mukaan samaa suuruusluokkaa kuin pesimäaikana.

Summary

This paper is concerned with the phases of the Arctic Skua in the Bothnian Sea area (the southern part of the Gulf of Bothnia). The study area, from Kustavi Porkankari (60°38'N, 21°08'E) to the island group of Valassaaret/Valsörarna at Björköby (63°26.5'N, 21°05'E), has been divided into four parts from south to north, according to the accuracy with which they have been investigated: area I (60°38'—61°05'N); area II (61°05'—61°57.5'N); area III (61°57.5'—62°53.5'N); area IV = the archipelago of Vaasa/Vasa (62°53.5'—62°26.5'N). Area II was investigated during summer 1965, the whole area in summer 1966. Observations on migration were made in area II, mainly at Säppi Bird Observatory (61°28'N, 20°21'E).

In all, 35 breeding pairs were seen in areas I—III during summer 1966, and there may have been a further 3—5 pairs. Only four pairs were found in area IV, but it is known that at least 20 pairs breed in this area (HILDÉN & LINKOLA 1962).

About 8 per cent of the breeding individuals belong to the pale phase the rest being dark or intermediate (table 1: T = dark, X = intermediate, V = pale; there are some observations from area II before the year 1965). This number comes closest to the percentages in the populations of the Norwegian south coast, for example 4 per cent at Jaederen (SOUTHERN 1943). All the pale individuals in Table 1 were seen in area II. There is at least one record of a pale bird during the breeding season in area I. In a pair which bred near the southern limit of the study area (Kustavi Harun, c. 60°35'N, 21°09'E) during summer 1966, one partner was pale. The pale intermediates amount to about 7 per cent of all breeding individuals (Table 2). In the field it is almost impossible to distinguish the dark intermediates (perhaps 8 per cent of the dark birds) from the palest individuals of the dark phase.

The division of migrating Arctic Skuas into phases during the spring migration

(end of April — June 5) is shown in Table 3. The pale phase amounts to c. 35 per cent. These individuals quite clearly belong to more northern populations (the Arctic Sea). Table 4 shows the division of the roving Skuas into colour phases during the spring migration, the breeding season (June 6—July 7) and the autumn migration (July 26—September). Birds of the pale phase amount to c. 20 per cent in all these periods. Obviously, some non-breeding birds from more northerly populations rove the districts of the Bothnian Sea throughout the summer.

Lausumme parhaat kiitokset prof. Paavo Voipiolle, joka on tarkastanut käsikirjoituksen. Käytössämme on ollut seuraavien henkilöitten havaintoja: U. Aaltonen, P. Bagge, J. Eerala, T. Elo, E. Haukioja, P. Honkanen, J. Joki, P. Kalinainen, A. Kaukola, N. Kecklund, A. Laaksonen, H. Laine, J. Laine, A. Lastu, E. Laurinen, M. Lehtovuori, R. Lemmetyinen, I. Lilja, O. Lindqvist, T. Meri, M. Soikkeli, J. Talvimo, J. ja R. Tenovuo.

Kirjallisuutta

- HILDÉN, O., 1958, Fågellivet på Valsörarna. Österbottnisk Arsbok 1958, 100—148.
 HILDÉN, O., 1964, Retkeilijän Lintuopas. Helsinki.
 HILDÉN, O. & P. LINKOLA, 1962, Suuri Lintukirja. Helsinki.
 HORTLING, I., 1921, Zur Ornis Südfinnlands. Acta Soc. F. Flora Fenn. 52: 2, 1—84.
 MERIKALLIO, E., 1958, Finnish Birds. Their distribution and numbers. Fauna Fenn. 5, 1—181.
 PETERSON, R. et al., 1962, Euroopan Linnut. Helsinki.
 SOUTHERN, H., 1943, The two phases of *Stercorarius parasiticus* (Linnaeus). Ibis. 85, 443—485.
 TÖRNROOS, V., 1956, Hieman tunturikihun, *Stercorarius longicaudus* Vieill., muutoista. Ornis Fenn. 33, 111—114.
 WILLIAMSON, K., 1965, Fair Isle and its Birds. Edinburgh.
 WITHERBY, H. F. et al., 1958, The Handbook of British Birds. V. London.

*Tekijäin osoite (Address of the authors):
 Kuninkaanlahdenk. 6, Pori*

Über die Farb- und Grössenvariation der in Westfinnland gefangenen Hühnerhabichte, *Accipiter gentilis*

ERKKI HAUKIOJA

Die folgende Untersuchung wurde in den Jahren 1961—1966 an 99 ausgewachsene Hühnerhabichten im Gebiet von Pori, Luvia und Nakkila (ca. 61° 30'N, 21°45'E) durchgeführt.

Die Habichten wurden in Habichtfallen gefangen, in denen Haustauben als Lockvögel verwendet wurden. Diese Habichte wurden gemessen, gewogen und beringt. Anschliessend wurde von ihnen, bevor sie freigelassen wurden, eine Federprobe genommen. Den Hauptteil der Fänge machte Herr J.

Reponen. Andere machten Herr P. Kalinainen, Student M. Haukioja und der Verfasser.

Die Fangzeit lag jährlich etwa vom 20. 3.—1. 5. und 15. 8.—15. 12. Unter den Habichten gab es folglich sowohl örtliche als auch umherstreifende und ziehende Exemplare.

Unter den Habichten waren 41 ♂♂ juv., 35 ♀♀ juv., 15 ♂♂ ad. und 11 ♀♀ ad. (Drei weibliche Habichte wurden zweimal gefangen, sowohl als junge als auch als alte Individuen. Diese Fänge